

Тамара Шадюк

КАТЕГОРІЯ "СТРАЖДЕННІСТЬ" В. Г. НЕСТЕРЕНКА В СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

У статті аналізується концепція стражденності людського буття В. Г. Нестеренка. Виявлено екзистенціальні підстави категорії "стражденність" та окреслено шляхи її конституювання як феномену екзистенціальності у творчому спадку мислителя.

Ключові слова: страждання, стражденність, діяльність, феномен екзистенціальності.

Tamara Shadiuk. V. G. Nesterenko's category of "sufferability" in the light of modern existential anthropology

V. G. Nesterenko's conception of sufferability of the human being is analyzed in the article.

The existential basis of the category of "sufferability" has been revealed and the main points of construction of the phenomenon as existentiality in scientific inheritance of the thinker has been outlined.

Key words: suffering, sufferability, activity, the phenomenon of existentiality.

Тамара Шадюк. Категория "страдательность" В. Г. Нестеренко в свете современной экзистенциальной антропологи

В статье анализируется концепция страдательности человеческого бытия В. Г. Нестеренко. Выведены экзистенциальные основы категории "страдательность" и очерчены пути ее конституирования как феномена экзистенциальности в творческом наследии мыслителя.

Ключевые слова: страдания, стражденность, деятельность, феномен экзистенциальности.

Проблема стражденності входить до кола вічних тем людинознавства. Актуальність обраної теми зумовлена відмовою від моделювання зразкової, позитивної реальності та залученням до філософського обігу понять, що сприяють адекватному осмисленню змісту людського буття в складних і суперечливих умовах існування та самореалізації людини. Вибір екзистенціальної методології як пріоритетного способу розуміння проблеми стражденності пов'язаний із принципо-

вою її “непіддатливістю” засобам раціонального осмислення, а відтак, верифікацією нових підходів, сформульованих у сучасній філософській антропології.

Історія розвитку поняття стражденності належить до екзистенціальної тематики, генеалогію якої пов’язують із зародженням самого філософського мислення. З огляду на полемічний характер щодо потреб чіткого розмежування понять “екзистенціальне” та “екзистенційне”, екзистенціальна парадигма має порівняно недавню традицію в українській філософській думці. Її прихильником є відомий вітчизняний дослідник К. Райда, який здійснив концептуальне закріплення екзистенціального способу пояснення історико-філософського процесу. У праці “Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи” К. Райда, шляхом критики наукоподібної філософії, протиставляє раціоналістичне, логічне пізнання екзистенціальному, доводить першість та значущість останнього у історико-філософському аналізі. “Екзистенціальне”, на думку дослідника, це – специфічний вимір духовного життя індивіда та адекватний спосіб (метод) будь-якого історико-філософського дослідження, оскільки спирається на особистісний екзистенціальний досвід [7, с. 41].

У руслі екзистенціального способу пояснення історико-філософського процесу працюють чимало сучасних українських дослідників. Серед них екзистенціальному осмисленню понять “страждання” та “стражденність” приділяли увагу В. Шинкарук, С. Кримський, В. Табачковський, В. Нестеренко, В. Малахов, М. Попович, І. Бичко, Н. Хамітов, Є. Бистрицький, О. Наконечна, М. Зайцев, А. Залужна, С. Українець, Т. Ярошенко. Здебільшого аналіз цих понять здійснювався в контексті розгляду проблем, поставлених класиками філософії екзистенціалізму. Вивчення ж поняття стражденності як феномену екзистенціальності проходило недостатньо, а тому це поняття потребує детальнішого осмислення і є, зокрема, метою цієї розвідки.

Дослідження останніх років демонструють незгасаючу популярність та парадигмальність екзистенціалістського способу розуміння дійсності людського буття, що проявилися появою численних напрямів екзистенціалізованого гуманітарного знання, в основі яких лежить тематика та, частково, методологія класичного екзистенціалізму. Екзистенціальну антропологію, у сферу зацікавлення якої входить й проблема стражденності, вважають одним із таких напрямів, що в предметному полі дослідження К. Райди, постає зразком постекзистенціалістського дискурсу [7, с. 12]. Враховуючи дослідження останніх років у вітчизняній філософській антропології,

доцільним є використання методів екзистенціального аналізу задля вирішення завдання виявлення змісту екзистенціальних підстав проблеми стражденності, зокрема, у творчості українського філософа В. Г. Нестеренка.

В історії вітчизняної філософії В. Г. Нестеренко вперше здійснив категоріальний аналіз стражденності як фундаментальної характеристики буття людини в світі. Незважаючи на послідовну онтологічну позицію автора, аналіз стражденності отримує у дослідженні В. Г. Нестеренка екзистенціальний вимір, уособлюючи собою “струм і напругу живої, реальної філософської думки” [2, с. 11-12] та стаючи ознакою смислоідентифікації цілком конкретного життя.

Розуміння людини як частини буття – онтологічна підстава філософування В. Г. Нестеренка. Відтак, “перше” визначення стражденності – онтологічне, “негативно-людське”, втім, воно реально людяне й, за задумом В. Г. Нестеренка, слугує засобом осмислення граничних життєвих ситуацій: страждання, смерті, екзистенційної втрати, відчаю, вини та ін.

Цілісно осмислити категорію стражденності у Владислава Григоровича можливо лише у співвідношенні з іншими авторськими означеннями буття як “непіддатливості”, “надлишковості”, “несумірності” людським можливостям, непозбутньої “напруженості”, “важкості”, “вразливості”. У цих формулюваннях вчувається певна недомовленість, невизначеність, що припускає наявність між відношенням “людина-світ” чогось третього, що уможливує саме це відношення. Ним і є “стражденність”, що осмислюється автором як “відображення в самій людині її укоріненості в бутті, відображення непоступливості цього буття зусиллям людини”, і далі: “стражденність – це постійне самозасвідчення людини в своїй конечності і обмеженості перед обличчям світу” [4, с. 16]. Таким чином, людина стверджується в бутті своєю стражденністю, рефлексивно ставлячи її у відношення до світу та до буття Іншого.

Проте категорія стражденності у В. Г. Нестеренка закорінена не просто в онтології, а в онтології діяльності, хоча, як зазначає В. А. Малахов, виходить і за її межі, “обумовлюючи, по суті справи, необхідність переходу до постдіяльнісного, а можливо, й постонтологічного осягнення людської присутності у світі” [2, с. 13]. Тим самим, поняття стражденності виявляється в опозиції до діяльнісної методології марксистського гатунку, де будь-які негативно-людські характеристики, що належать до сфери існування, оголошуються несуттєвими та здоланими, історично-перехідними. Щобільше, стражденність, на

думку В. Г. Нестеренка, дана людині як знання, якого неможливо позбавитись, хоча воно не завжди усвідомлене: “Страждання абсолютне по відношенню до думки, якою б об’єктивно-змістовною вона не була” [3, с. 152].

Таким чином, дослідження В. Г. Нестеренка, хоча концептуально і підпорядковане онтологічному осмисленню людини, проте, долаючи методологічні перешкоди діяльнісної онтології, відкриває екзистенціальний та етичний виміри діяльності людини, як діяльності духовної. Феномен стражденності виявляється, з одного боку, одним із таких означень, як “вихідна даність...буття”, що надана “непорушно й незаперечно”, а з іншого боку, у діяльнісній опозиції до цих обставин буттєвого світу. Розширюючи сферу своєї цілеспрямованої, перетворюючої загрозливу дійсність, духовної діяльності, людина, тим самим розширює сферу своєї стражденності, а саме існування набуває її ознак (стражденності), екзистенціалізується.

У цілому формування категорії “стражденність” відбувається у смислового полі, створеному напругою екзистенціально-орієнтованої думки, між полюсами “діяльної і стражденної природи людини” [3, с. 152]. Діяльність та стражденність, як сутнісні характеристики людини, набувають ознак екзистенціальності та розкривають зміст внутрішнього, психологічно зумовленого життя. Історія людськості проілюстрована прикладами суміжності, злучення діяльності та стражденності як аспектів конституалізації екзистенціальності людини, їх взаємодією та взаємопроникненням. Так, “біль передбачає терпіння; страх – здатність його вгамування, мужність; тривога заглушається ділом; горе долається скорботою, величчю духа і т. д.” [4, с. 17]. Як бачимо, екзистенціальний зміст діяльності розкривається через індивідуальні форми переживання стражденності, які мобілізують у людині різноманітні потенційні духовні реакції.

У “теорії стражденності” В. Г. Нестеренка людина мислиться безпосередньо причетною до усього “негативно-людського”, яке так само безпосередньо переживається нею. У “поле стражденності” входять проблеми страждання, невиліковної хвороби (хвороби-до смерті), самотності, злочину, покарання, відчаю, провини, страху, жаху, гріха, спокути та ін.

Форми переживання стражденності індивідуально зумовлені. На переконання автора, до них належать: страждання, турбота, тривога, туга, нудьга, біль, ін. Кожна з них належить екзистенції та уособлює “онтологічну потужність даного небезпечного феномену” [2, с. 14], володіє вибуховим потенціалом.

Кожна з модифікацій стражденності має самостійну традицію філософського осмислення. До прикладу, страждання вже саме по собі є багатоліким та розглядається у філософській літературі як самостійний феномен. В історії філософії наявний оптимістичний та песимістичний дискурси з приводу страждання. Більшість дослідників відмічають багатовимірність страждання, в тому числі його екзистенційність. Серед усіх виявлених В. Г. Нестренком модифікацій стражденності, страждання здобуло найбільш послідовного осмислення.

За В. Нестренком, страждання передбачає своїм первинним виявом біль, що ним (як відчуттям, почуттям) безпосередньо переживається. “Біль...стає домінантою людського існування, гасить активність свідомості, притягуючи її до себе, скорочує простір людської добровільності, загуляє світ собою” [3, с. 153]. З огляду на цю обставину, страждання володіє найбільшою афективністю [3, с. 152-153]. “Людське страждання наче “висаджує в повітря”, деформує тотожність мислення і буття, замикає людину на її переживаннях” [1, с. 106]. Граничним наслідком страждання є феномен “розлюднення людини”, що виникає внаслідок його надмірності. Так, надмірність відчуття болю у стражданнях паралізує свідомість, волю та свободу людини, які виявляються намагніченими до існування та перешкоджають процесам трансцендування, унеможливають адекватне осмислення дійсності, а отже і “подолання” стражденності. У цьому випадку спостерігається елімінація особистісних рис людини, перетворення її на об’єкт чи річ.

У зв’язку з філософським осмисленням страждання, як однієї з форм стражденності, автору відкривається морально-етичний вимір стражденності, куди входить проблема прийняття, неприйняття страждань, феномен “розлюднення людини” та проблема свободи як трансцендентного кореляту страждання. Морально-етичний аспект стражденності доповнюють страждання виправдані та невинуваті, а також марні страждання.

Прикметно, що головним для цього філософа є не утвердження стражденності як факту буття, риси буттєвості, що цементує та виправдовує пристосувальницьке існування людини, а намічення шляхів його подолання, в яких, на думку самого мислителя, “проявляється екзистенціальна могутність діяльності як другої сутнісної характеристики людини” [4, с. 17]. Мислитель переймається проблемою подолання стражденності (зокрема, страждання, як однієї з її форм), що уявляється йому як градація форм екзистенціальної діяльності, яка супроводжується наростанням смислу: потерпання (найнижча, найбільш пасивна форма, що відображає здатність

сприйняття зовнішнього впливу); вибуття (вибування) (передбачає становлення суб'єктивності, завдяки чому можливою стає здатність зносити стражденність); терпіння (здатність протистояти різним формам страждання); вистраждування (здатність до подолання тих форм стражденності, що виникають безпосередньо в процесі такої діяльності); творчість (найвищий щабель подолання тих чи інших форм людської стражденності). У статті “Страждання”, видрукованій у Філософському енциклопедичному словнику, також йдеться про “освоєння”, “олюднення” страждання. Автор доповнює своє розуміння зростання смислотворності стражденності поняттями “спокута”, “моральне самовизначення” та “культура” [5, с. 610].

Як бачимо, пізнання стражденності у Владислава Григоровича співвимірне з розумінням його подолання, трансформації, що стає можливим завдяки саморефлексії та трансцендуванню, які мають ступені підвищення рівня усвідомленості, про які йшлося вище. Акт трансценденції характеризується розривом з існуванням, звільненням від буттєвості, виходом за межі наявного, предметного буття. Проте спрогнозувати результати трансцендування неможливо, а відтак, ставиться під сумнів можливість цілковитого подолання стражденності. У кожній такій спробі є раціональний момент, а також виявляється щось залишкове, що ініціює наступний акт трансценденції і так безкінечно. До слова, як зазначає С. Кримський, “світ не раціоналізується без залишку” [1, с. 107].

Екзистенціальне прозріння є властиве цьому мислителю, внутрішня чуттєвість якого стає його “очима” і уособленням філософського світогляду. Площина екзистенціального – жива зчепленість буття і думки, це мисленнева реальність, якій “притаманна власна внутрішня необхідність”. Ця особливість творчості В. Г. Нестеренко, що її помітив В. А. Малахов, не належить часу, вона завжди актуальна та евристична.

У доробку В. Г. Нестеренка осмислення стражденності проявляє себе як прерогатива двох філософських підходів: онтологічного (стражденність ототожнюється з проблемністю, як ознакою буття, незалежного від діяльнісного аспекту життя людини) та феноменологічного (індивідуального та суспільного) (стражденність осмислюється як ознака екзистенції, закорінена в самій людині, а діяльність набуває ознак діяльності духовної). Таким чином, визнання буттєвих властивостей людини неподоланими, що залишаються “при всіх її трансформаціях та перетвореннях” [3, с. 151], поєднане з практичним ставленням до світу, тією діяльнісною опозицією, що

передбачає відповідне зусилля, застосування сили та здібностей, що долає спротив буття та може порівнюватись з актом трансценденції, в якому відбувається звільнення людини від тягара буттєвості.

Конституювання категорії “стражденність” є відображенням у мисленевих формах специфічного стану свідомості та самосвідомості автора. Як стверджує В. Т. Нестеренко, філософська та життєва позиція Владислава Григоровича були органічно поєднані, а тому проблема стражденності осмислювалася ним як “фундаментальний вибір людського буття” та є “сутнісно важливою у ствердженні моральності і культури людини, котра прагне перетворити страждання в “ріст” людського у своєму бутті” [6, с. 107].

Створення теорії людської стражденності у В. Г. Нестеренка було своєчасною спробою концептуалізації знань про людину “в рамках загальної теорії людини”. Проте змістовне навантаження поняття стражденності, на нашу думку, дедалі глибше виявляє себе як один з феноменів екзистенціальності особи, що, за визначенням К. Райди, “є формою переживання індивідом духовного життя, фактом і способом його психоемоційної укоріненості в душі людської істоти” [7, с. 31].

Таким чином, у зміст екзистенціальності поняття стражденності В. Г. Нестеренка входять модифікації стражденності (страждання, біль, турбота, тривога, туга, нудьга, страх, жах, горе, хвороба-до смерті, самотність, відчай, злочин, провина, гріх) та екзистенціальний аспект діяльності, що розкриває себе в трансцендентних формах переживання стражденності (освоєння, олюднення, подолання, трансформації): потерпання, вибуття, терпіння, вистраждування, творчість, спокута, моральне самовизначення, культура. Чітко усвідомлювані автором діяльнісно-онтологічний, етичний, феномено-антропологічний, соціальний та культурологічний підходи формують розуміння стражденності як феномену екзистенціальності, що фіксує моменти росту індивідуальної самосвідомості та оприявлює хід процесів вибудови світоглядних позицій автора (його роздуми, психоемоційні реакції, душевні інтенції та переживання).

Авторське визначення категорії стражденність фіксує передусім неспіввимірність людських можливостей щодо буття, факт усвідомлення якої помножує трансцендентні зусилля людини.

У інтерпретації стражденності як феномену екзистенціальності стверджується самотній зміст людської екзистенції, яка виявляє свою багатовимірність та самоцінність. Паралельно категорія “діяльність” набуває ознак екзистенціальності як необмеженості людських духовно-креативних можливостей. Стражденність як феномен ек-

зистенціальності потребує подальшого дослідження з приводу його генеалогії та встановлення значимості у процесі духовного самоздійснення індивіда, а також з метою ратифікації чуттєвого в філософському знанні.

Література:

1. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. – К. : Вид. Парапан, 2003. – 240 с.
2. Малахов В. А. Феномен стражденності на межі онтології та етики // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : Збірник наукових праць. – Випуск 2 (42). – Частина 2. – Рівне, 2008. – 162 с. – С. 11-17.
3. Нестеренко В. Г. Страдательность – нравственность – культура // Онтологічні проблеми культури: Зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 150-161.
4. Нестеренко В. Г. О теории человеческой страдательности и ее месте в общей теории человека // Проблемы антропологии (Тезисы докладов к XIX межзональному симпозиуму). – Нижний Новгород, 1991. – С. 15-18.
5. Нестеренко В. Г. Страдания // Філософський енциклопедичний словник. – Київ, Абрис, 2002. – С. 610.
6. Нестеренко В. Т. Філософія як основний вимір життєвого шляху Нестеренка В. Г. // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : Збірник наукових праць. – Випуск 2 (42). – Частина 2. – Рівне, 2008. – 162 с. – С. 104-107.
7. Райда К. Ю. Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2009. – 328 с.

***Рецензент:** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії НУВГП А. Є. Залужна*